

פתח דבר

בפניכם הגיליון השני של כתב העת המתודולוגי "מודיעין – הלכה ומעשה". החוט המקשר בין המאמרים המופיעים בגיליון זה הוא הצורך של גורמי המודיעין להתאים את דרכי פעולתם לקצב ולעוצמה הגוברים של השינויים הן בסביבה האסטרטגית והן בסביבה האופרטיבית והטכנולוגית. שינוי מתודולוגי הוא אתגר לכל ארגון, והוא כרוך תמיד בכאב ובקשיים של היפרדות מהרגלים וממסורות קודמים. ישנם שינויים שמשמעותם גם פירוק ארגונים וסגירת יכולות, ואלה קשים שבעתים. עם זאת, נוכח משבר חוסר הרלוונטיות עומד כל ארגון מול הצורך להשתנות, צורך המחייב לעיתים התאמות הדרגתיות ולעיתים אף צעדים מהפכניים ומציתים דמיון.

כדי להבטיח, שהשינוי יעשה בקצב ההולם ובאופן הנכון, עליו להיות פרי של תהליך למידה מקיף ומעמיק הלוקח בחשבון את מאפייני הארגון הקיים, את השינויים בסביבה העומדים בבסיס פער הרלוונטיות, ואת תהליכי הלמידה המתנהלים בקרב שאר השחקנים בזירה, בין אם הם יריבים, ידדים או אחרים (טכנולוגיים, למשל). שינוי מוצלח מחייב ניצחון בתחרות הלמידה מול גורמים אחרים והתחשבות בתהליכי עומק תרבותיים, חברתיים וכלכליים.

המתח המובנה בין הצורך להשתנות לבין המחויבות למנהלים המוכרים היה כר נרחב למחקר ולכתיבה, ולא רק בהקשר המודיעיני. בחוברת זו אנו מבקשים למקד את הדיון בנגזרות המודיעיניות של הנושא: דיון בהשתנות של היריב ושל הסביבה ובאופן שבו שינוי זה מהווה בסיס בהישתנות של קהילת המודיעין בכלל, של ארגוני מודיעין העוקבים אחר הסביבה בפרט, של דפוס היחסים בין ארגוני המודיעין השונים, ושל מקצועות המודיעין החדשים והמתחדשים.

דווקא בעת הנוכחית, כאשר הסביבה האסטרטגית של ישראל, שהיתה יציבה יחסית, משתנה במהירות, בין השאר נוכח השפעת המרחב האינטרנטי על ההתנהגות האנושית, נדרשים ארגוני המודיעין לשנות את אופי השתלבותם בלחימה. שינוי מעין זה מחייב תמורה ביחסים בין גורמי המודיעין למקבלי ההחלטות ולגורמים המבצעיים, שכן המודיעין נדרש להתאים עצמו לציפיותיהם לקבל תוצר העונה לצורכיהם ועל צורכי תרבות הפיתוח של הידע בעידן המידע. בכך הופך המודיעין לגורם המשולב ביתר שאת בתהליכי קבלת ההחלטות, בעיקר בדרגים האופרטיביים.

ממד נוסף של שינוי שראוי לבחינה, עוסק ביחסים בין גורמי המחקר לבין עצמם וכן בין גורמי המחקר לגורמי האיסוף. בעוד שבעבר ארגוני המודיעין נדרשו לפעול בהתאם למעגל המודיעין, והפלורליזם נועד להדגיש את השונות בין ארגוני המחקר, הרי שהעת הנוכחית דווקא מאפשרת ומזמנת יצירת מרחבים משותפים ותוצרים מודיעיניים משותפים. כיוון פעולה זה נפוץ יותר במרחב האזרחי, ועל קהילת המודיעין לבחון האם עליה לאמץ אותו וכיצד.

גיליון זה כקודמו נכתב ברובו על ידי אנשי מעשה בקהילת המודיעין הישראלית. את הגיליון פותח ראש אמ"ן, האלוף הרצי הלוי, שמציג את המתח שבין הצורך בהשתנות מהירה כדי לשמור על רלוונטיות מול האתגרים המודיעיניים החדשים לבין הצורך לשמור על הזהות המודיעינית והמקצועיות.

השער הראשון של הגיליון עוסק בהשתנות ארגוני המודיעין עצמם. בראשיתו מציגות

נעמי פסה-יוסף ושרית שפירא, ממערך מדעי ההתנהגות של אמ"ן, את המושגים התיאורטיים המרכזיים המשמשים להתמודדות עם מצבים של השתנות מהירה, כפי שהם באים לידי ביטוי בתהליכי הלמידה האסטרטגיים שביצע אמ"ן בשנים האחרונות. הן מציעות כיוונים לשיפור תהליכים אלה, דוגמת הצורך בלמידה מתמשכת של ההקשר המשתנה ויצירת תשתית ל"שיח רבים". בהמשך, מציג יהל ארנון, בכיר לשעבר בקהילת המודיעין, שעסק בתחום בניין הכוח, את האתגרים שהמציאות המשתנה יוצרת לבוני הכוח בארגוני המודיעין, ומצביע על כיווני מענה, כגון הצורך להרחיב את בניין הכוח הקהילתי המשותף לארגוני המודיעין ובניית תחום התודעה כתחום מרכזי שבו נדרשת קהילת המודיעין לפתח יכולות. את הפרק הזה מסיים סא"ל (מיל') א"ו, ששירת בעבר ביחידה טכנולוגית של מערך השטח, ומציג כמקרה מבחן ארגון טכנולוגי שהוא עצמו עמד בראשו, ושבעת התמודדותו עם מציאות חדשה היה מוכוון משימה, ולא טכנולוגיה בלבד. במאמר הוא מציג את עקרונות ההפעלה של ארגון זה כמקור השראה להשתנות במרחב שבין אנשי הטכנולוגיה לאנשי המודיעין.

השער השני עוסק בבירור עתידו של מקצוע המחקר המודיעיני. במרכזו דיון סביב השאלה האם המחקר צריך להשתנות לכיוון של "מחקר דיגיטלי" העושה שימוש נרחב יותר בתחום הכמותני. במסגרת זו מציג אל"ם (מיל') א"ה, עד לאחרונה סרח"ט מחקר, את תובנותיו באשר לשינוי הנדרש ביחסים בין גורמי המודיעין השונים ובמאפייני הקשר של המודיעין עם צרכניו נוכח השינויים התרבותיים שיצר עידן המידע. בהמשך מציג רס"ן (מיל') ד"ג, ששימש מפקד מעבדת החדשנות בחטיבת המחקר, את רעיון "קמ"ן המידע", שעניינו יצירת מהות נוספת של תפקיד חוקר המודיעין, לצד המחקר המסורתי. מנגד טוען אל"ם מיכאל מילשטיין, ראש המחלקה לעניינים פלסטיניים במינהל האזרחי ואיש אמ"ן בעבר, כי דווקא נוכח השינוי מתחדד הצורך לשמר הבנות עמוקות של השפה ושל התרבות הערבית כחלק מהותי ומרכזי של עבודת המחקר. לטענתו קיים פער הולך וגדל בתחום זה בקהילת המודיעין.

השער השלישי עוסק במחקר ארגונים כתחום חדש ועולה בעשייה המחקרית הנוכחית, נוכח השינויים בסביבה האסטרטגית. סא"ל א"א, ששירת באמ"ן עד לאחרונה, מתייחס לשדה פעולה חדש, המכונה "המערכה בין מלחמות" (מב"ם), ואשר הינו רכיב מרכזי באסטרטגיית צה"ל. החידוש במאמר, העוסק בדרישות המודיעיניות של המב"ם, הוא באבחנה שהוא מציע בין מערכה תגובתית למערכה מעצבת, המחייבת סוג אחר של למידה מול יריבים אחרים ובתנאי אי ודאות גוברים. הפרק השני בחלק זה הוא מאמרו של שתי קצינות ששירתו עד לאחרונה במודיעין פיקוד צפון, סגן (מיל') ש"א וסגן (מיל') ד"ד. במאמרו הן עוסקות בתופעה של "פיגועי מדף" ובאתגר שהיא יוצרת לעשייה המודיעינית, משום שהמתודולוגיה שעוצבה מול איומים של צבאות ומול פיגועים שצפויים להתממש ברגע שהושלמו ההכנות לביצועם, אינה מתאימה להם. המאמר האחרון בחלק זה הוא תקציר מאמרו של ג'ון ג'נטרי, בכיר לשעבר ב-CIA, וכיום מרצה ללימוד מודיעין וביטחון. התקציר נכתב על ידי אופק רימר, איש אמ"ן לשעבר. ג'נטרי עוסק במודיעין של ארגונים שאינם מדינתיים – ארגונים אלימים או כאלה שאינם אלימים – והוא משווה בין התפיסה והארגון המודיעיני, כפי שהם באים לידי ביטוי במדינות, לבין ארגונים אלה. עוד הוא

שואל האם יש תפקודים (למשל בתחום השת"פ ופיתוח הידע) שראוי לארגוני מודיעין מדינתיים ללמוד מארגונים לא-מדינתיים בהקשר המודיעיני.

השער הרביעי עוסק בתחזיות כמרחב מחקר. ראשיתו בהתחקות אחר ניסוייו של הפסיכולוג פיליפ טטלוק, שפועל בשנים האחרונות יחד עם קהילת המודיעין האמריקאית, ומנסה לאתר עבורה "חזאי-על" במרחב האנושי האזרחי. מעניין לראות את תכונותיהם של "חזאי-על" אלה, שבדרך כלל זמנם בידם ללמוד את שיטות העבודה שלהם. ספרו של טטלוק, שפורסם לאחרונה בעברית, מעלה את השאלה האם כדאי גם לקהילת המודיעין הישראלית לאתר "חזאי-על", היכן עליה לחפשם, ומה אפשר ללמוד מדרך פעולתם. בהמשך, מציגים דודי סימן-טוב ועדי יפה, חוקרת המגמות ("טרנדולוגית"), את מקצוע חקר המגמות שהתפתח במגזר האזרחי בשנים האחרונות, ושואלים במה הוא שונה מהגישה המודיעינית, ומה יכול המחקר המודיעיני ללמוד ממנו.

השער החמישי עוסק במודיעין האסטרטגי. ראשיתו בסקירה של ד"ר דורון מצא, בכיר לשעבר בשב"כ, המציג התפתחות גנאלוגית של הגישות במחקר המודיעיני בישראל תוך שימוש בפרשנויות שונות של סיפור המרגלים התנ"כי. דורון מציג גישה מאתגרת, ולפיה על המודיעין לבקר ולאתגר את הקברניט ללא חשש. בהמשך הפרק מציג ש., איש מחקר בשב"כ כיום, גישה מתודולוגית מערכתית שהתפתחה בשנים האחרונות ביחידת המחקר של השירות ומיושמת הלכה למעשה. גישה זו טוענת מחדש מושגים מסורתיים בפרשנות חדשה ורעננה היכולה לשמש מקור השראה ליחידות מחקר נוספות בקהילת המודיעין. בהמשך, סא"ל ש., רמ"ח בקרה, וסא"ל (מיל") ו"י, שכיהן בתפקיד סגן רמ"ח בקרה, בוחנים את פונקציית הבקרה באמ"ן, את השינויים שחלו בה ואת השינויים שיכולים לחול בה בראייה אמ"נית, קהילתית ולאומית.

השער האחרון בגיליון המהווה "זרקור מעבר לים", כולל שני מאמרים. בראשון בוחן יוסי קופרוסר, רח"ט מחקר לשעבר, את יחסיו המתהווים והמורכבים של הנשיא דונאלד טראמפ עם קהילת המודיעין. במאמר השני מתאר ההיסטוריון, פרופסור אנדרו רוברטס, מגדולי החוקרים של מלחמת העולם השנייה, את ההתמודדות של צ'רצ'יל עם השינויים שחלו בתקופתו מנקודת מבט מודיעינית.

תודות

בראש ובראשונה אנו מבקשים להודות לכותבי המאמרים שהשקיעו ממרצם ומזמנם לטובת פיתוח הידע המודיעיני הקהילתי, ובמיוחד לראמ"ן, האלוף הרצי הלוי, שכתב את המאמר הפותח. תודה לגורמי הביטחון בכל הארגונים, שביחסם האוהד ובמקצועיותם מאפשרים את פרסום המאמרים.

לסיום וכתמיד, תודה לראשות המל"מ: היו"ר תא"ל (מיל') ד"ר צבי שטאובר, המנכ"ל, תא"ל (מיל') דודו צור והסמנכ"ל חנן מזור, וכן לאל"ם (מיל') ד"ר ראובן ארליך, ראש המרכז למודיעין ולטרור ול"קרון בוקסנבאום-נטע" על התמיכה בהוצאת כתב העת לאור. תודה והערכה לאפי מלצר, המוציא לאור, וכן לעורכת הלשונית סימה צימבלר ולמעצב הגרפי זאב אלדר.

אנו מאחלים לכם קריאה מועילה ומהנה, ומזכירים כי אנו מקווים לקבל תגובות ואף מצפים להן. כמו כן נשמח לקבל רעיונות והצעות למאמרים בנושאים הרלוונטיים, לדעתכם, לעשייה המודיעינית כיום ובעתיד.

יוסי קופרוסר ודודי סימן טוב, גלילות 2017.